

Jelica Novaković-Lopušina,

Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu

KULTURNI TRANSFER NIZOZEMLJE – SRBIJA U DEVETNAESTOM VEKU

Abstract: Rani devetnaesti vek bio je jednako turbulentan za Nizozemlje kao i za Balkan. Usled poraza Napoleona s jedne strane, i slabljenja Osmanskog carstva s druge strane, pojavili su se novi politički entiteti: Ujedinjenja Kraljevina Nizozemska i Kneževina Srbija. Posle početnog oklevanja, posebno u holandskim političkim krugovima, a zbog straha od širenja Rusije, zanimanje za istorijske, etnološke i kulturne odlike Balkana, ali i ekonomski potencijal Srbije, postepeno se povećavalo. Uspostavljanje Kraljevine Belgije (1839) dalo je podstrek i diplomatskim i ekonomskim odnosima. Sve veće zanimanje doneli su obrazovani pojedinci: istoričari, slavisti, diplomate i romantičarski idealisti.

Ključne reči: imagologija, Istočno pitanje, Sebija, Nizozemska, Belgija, kulturni transfer

Uvod

Devetnaesti vek veoma je dinamičan kad je Evropa u pitanju: nacionalno pitanje dobija zamaha, što rezultira nastankom novih država i promenama granica. U Nizozemlju je otpočeo francuskom okupacijom, a nakon Napoleonovog pada uspostavljanjem novog državotvornog poretk: Nizozemlje je opet ujedinjeno u jednu državu. Ona se 1830. raspala u Kraljevinu Holandiju i u novoosnovanu Kraljevinu Belgiju, zamišljenu kao tampon-zonu prema Francuskoj. Tom raspadu pogodovali su pre svega verski i jezički faktori.

Srbija je pak polagano uspostavljala svoju nezavisnost u odnosu na sile koje su njome vladale. Najuspešnije je bilo osamostaljivanje od osmanske vladavine. To osamostaljivanje je na Zapadu pre svega viđeno kao naćinjanje Istoćnog pitanja odnosno kao izvor straha oko toga ko će zauzeti mesto oslabljene osmanske sile. Tom strahu ime je bilo Rusija.

Gledano iz imagološkog ugla, u nizozemskim publikacijama o Srbima i Srbiji mogu se razlikovati sledeće veće tematske celine:

- Politika Istoćnog pitanja
- Naućno-popularno interesovanje
- Ekonomski interesi
- Romantićarski ideali

1. Politika Istočnog pitanja

Izveštavanje u štampi o srpskim ustancima

Ustanička dešavanja na Balkanu u nizozemskim političkim krugovima nisu sagledavana s romantičarskim žarom. Početkom 19. veka dominirao je francuski uticaj ali je značajan bio i britanski i austrijski. Od uspostavljanja diplomatskih odnosa krajem 19. veka Holandija je za svoje predstavnike, bilo počasne bilo regularne, često birala austrijske državljane, što dovoljno govori o političkoj orijentaciji. Karakterističan za sve zapadne sile bio je dubok strah od širenja ruskog uticaja, a slabljenje Osmanskog carstva upravo je tome pogodovalo, naročito među pravoslavnom slovenskom braćom. Zvanična politika zato insistira na principu podrške legitimnoj vlasti, pa vesti o srpskom ali i o grčkom ustanku ne nailaze na oduševljeno odobravanje. Štaviše, negativne vesti kao što su nasilništva i zločini ne pripisuju se turskoj vojsci već ustanicima. O tome svedoči izveštavanje (uglavnom preuzeto iz francuske i austrijske štampe):

U dnevnom listu *Čestite harlemske novine* (*Oprechte Haarlemsche Courant*) od 30. aprila 1805. može se pročitati da Turke koji padnu šaka srpskim pobunjenicima čeka strašna sudbina da svi budu posečeni sabljama „iz odmazde zbog dugotrajnog turskog ugnjetavanja.“¹

U *Dnevnom listu Departmana Frizije* (*Dagblad van het Departement Vriesland*) od 14. novembra 1813. preuzet je članak iz francuske štampe (*Journal de l'Empire*) koji čak poimence navodi srpskog zapovednika Mladena Milovanovića kao okrutnog i podlog ubicu zarobljenih Turaka. U istom članku poriče se i okrutnost turskih trupa, i čak se navodi kako čovečno i samilosno postupaju s građanstvom, pa čak i s pobunjenicima.²

Ni Karađorđe ne prolazi pohvalno u holandskoj štampi koja ga u članku od 19. marta 1812. u *Političkom listu departmana Gornji Ejsel* (*Feuille politique du Département de l'Issel-Supérieur*) opisuje kao višestrukog ubicu i vođu bande ustanika, koji pali i ubija sve pred sobom, čak i trudne žene i decu.³

1 „DUITSCHLAND en aangrenzende Ryken“. *Oprechte Haarlemse courant*. (Haarlem, 30-04-1805), str. 1. Pregledano na Delpher-u dana 09-01-2023, <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010083791:mpeg21:p001> (svi prevodi citata iz štampe su od autora ovog teksta).

2 „HONGARYE. SEMLIN, den 11 October“. *Journal du département de la Frise = Dagblad van het departement Vriesland*. (Leeuwarden, 14-11-1813), 4. Pregledano na Delpher-u dana 09-01-2023, <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010579835:mpeg21:p004>

3 „Czerny Georges. MENGELINGEN.“ *Feuille politique du département de l'Issel-supérieur = Staatkundig dagblad van het departement van den Boven-Ijssel*. (Arnhem,

Nikolas van Kampen, 1827.

Zvanični odnos prema pobunjenim balkanskim narodima ne menja se mnogo ni s Grčkim ustankom, iako Grci zbog svog helenskog nasleđa mogu da računaju s većim simpatijama. Pojedinci poput istoričara i klasičara Nikolasa van Kampena u svom „Proglasu Holandanima povodom oružane borbe Grka“ iz 1827. kritikuju neodlučnost evropskih političara da tu pravednu borbu podrže. Sva zarada od prodaje ove publikacije bila je namenjena pomoći ustanicima.

Van Kampen najpre obara teze protivnika mešanja u „unutrašnja turska pitanja“ – stav koji je odgovarao politici legitimnosti koju su proklamovale sile Svete alijanse. On zatim navodi zulume koje su Turci činili u Grčkoj, često na očigled evropskih emisara i putnika, o čemu je svedočio i sam Šatobrijan.

Osvrćući se na tezu da Grci nisu ništa bolji od Turaka, Van Kampen kaže sledeće:

Videli smo da junaštvo i istrajnost, rodoljublje i samopožrtvovanje, žudnja za slobodom i zanos plemenitom stvari još uvek žive među Grcima, ništa manje nego među njihovim precima. Ma koliko bili degenerisani, ili, bolje rečeno, ispušteni i zapušteni, ma koliko duboko utonuli u praznoverje i neznanje, oni nisu nedostojna stvorenja kakvim ih smatraju njihovi neprijatelji. Mi smo istražili prigovore da su oni samo banda okrutnih pirata. Ali, upravo kod Turaka mi nismo sretali ništa drugo do niskosti i okrutnosti: oni su ti koji podmuklo ubijaju ali ne mogu da iskorene svoje neprijatelje bez pomoći iz Evrope, koju im nazovi-hrišćani nude protiv sopstvene braće po veri.⁴

Pobijajući tezu da Evropi zbog slabosti Turske ne pretilo više nikakva opasnost, Van Kampen navodi da evropski političari i oficiri obučavaju tursku državu i vojsku kako bi uhvatile korak s Evropom.

Nova vojska, koju su formirali i obučili Evropljani, koju su podučavali evropski kabineti i oficiri u strategiji vojevanja, vojska koja po sadašnjim proračunima već broji na stotine hiljada vojnika, obuzeta bolesnim obožavanjem Muhameda, uzdiže se kao stravična pojava na političkom nebu. Ka njoj će verovatno pohrliti avanturisti svih nacionalnosti, oficiri s pola plate kojima opšti mir, bez izgleda na unapređenje, predugo traje. Ta vojska dobiće pojačanje od snažnih brdskih naroda južno od Dunava koji su i za

---

19-03-1812), 4. Pregledano na Delpher-u dana 09-01-2023, <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010459275:mpeg21:p004>

4 Nicolaas van Kampen, *Aan de Nederlanders bij den kampstrijd der Grieken* (s-Gravenhage-Amsterdam: Van Cleef, 1827), 38. Svi prevodi citata iz publikacija potiču od autora ovog članka i preuzeti su iz: Jelica Novaković-Lopušina, *Srbi i jugoistočna Evropa u nizozemskim izvorima do 1918* (Beograd: Revision, 1999).

*vreme Rimskog carstva predstavljali njegovu najjaču silu, Bosanaca, Albanaca, Srba i Bugara...*⁵

Iz ovog citata mogli bismo zaključiti da Van Kampen nije čuo za srpske ustanke i da je Srbe video isključivo kao ratoborne turske vazale, bez ikakve druge prošlosti osim ratničke, spremne da pod turskom zastavom opet prodru do pod zidine Beča.

Simpatije koje Van Kampen pokazuje za Grke počinjavaju, pre svega, na njegovom poznavanju starogrčke civilizacije čiji nastavak on vidi u sopstvenoj kulturi; a to, po njemu, Grke čini civilizacijskom braćom Holanđana.⁶

Disertacija Avgusta fon Dane van Varika, 1869.

O rusofobiji tog doba rečito govori disertacija pod nazivom „Doprinos istoriji Istočnog pitanja“, posvećena aktuelnoj političkoj situaciji uoči i nakon sklapanja Pariskog mira iz 1856, kojim su nakon Krimskog rata regulisani odnosi između Francuske, Velike Britanije, Austrije, Pruske i Turske s jedne strane, i Rusije s druge strane. Doktorand Fon Dane van Varik (August von Daehne van Varick, 1846–1930) svojim tezama je hteo da podvuče značaj politike Zapadne alijanse za stabilnost odnosa u Evropi. Ta politička doktrina polazila je od nužnosti ravnoteže sila u Evropi, samim tim i od nužnosti opstanka Osmanskog carstva kako bi se sprečila ekspanzija Rusije i pravoslavlja na zapad. Glavni stožer te politike bila je, naravno, Austrija. U tu svrhu odredbama Pariskog mira zahtevalo se od Rusije da se odrekne protektorata nad novonastalim državama, među kojima su bile i Srbija i Crna Gora.

Rusija ugrožava Evropu panslavizmom i svojim pravoslavnim uticajem na severu i jugu (...)

*Poznato je da je Lajbnić, uplašen porastom moći Luja XIV, savetovao ovom monarhu osvajanje Egipta kao plen dostojan njegovih velikih ambicija i apetita. Zar on današnjoj Rusiji ne bi ukazao na Kinu kako bi joj odvratio pažnju od Evrope.*⁷

Fon Dane van Varik je, naime, mišljenja da međusobna razjedinjenost hrišćana čini Turke nužnim zlom koje garantuje političku stabilnost.

Najbolja državna politika se ovog trenutka sama nameće. U interesu Evrope je da održi nepovredivost Turskog carstva i da ne trpi ni najmanje otcepljenje. Već

⁵ *Ibid*, 41.

⁶ *Ibid*, 79.

⁷ August von Daehne van Varick, *Bijdrage tot de Geschiedenis der Oostersche Kwestie* (Utrecht: J. Greven, 1869), 116.

*se otišlo predaleko: Grčka, dunavske kneževine, Crna Gora itd.; sve su to zemlje koje su otcepljene od Porte u korist Rusije.*⁸

Jedna od zanimljivosti ove disertacije je i činjenica da se tu prvi put pominje moguća uloga Sjedinjenih Američkih Država u rešavanju Istočnog pitanja i njen nepovoljan uticaj na evropske tj. zapadne interese.

2. Naučno-popularno interesovanje

U drugoj polovini devetnaestog veka pojavljuje se niz publikacija koje na naučnopopularan način prilaze novonastalim odnosima na Balkanu, kako iz čisto etnoloških razloga tako i iz ekonomskih.

Geografsko-etnološki priručnik Pitera Rulofa Bosa, 1885.

U svom delu *Zemlje i narodi čitavog sveta*, Bos (Pieter Roelof Bos, 1847–1902), nastavnik geografije i autor prvih školskih atlasa, na sistematičan i pregledan način daje geografske i etnološke karakteristike Balkana. U poglavlju o Bosni i Hercegovini na veoma pregledan i jasan način predstavljene su istorijske činjenice koje su dovele do tako složene verske i etničke situacije. Ovaj prostor za Bosa, zapravo, predstavlja Balkan u malom.

*Balkansko poluostrvo je u etnografskom smislu veoma nezgodno područje. (...) Kod plemena kao što su ova, koja se u mnogo čemu još uvek nalaze na stepenu razvoja koji nije viši od srednjovekovnog u zapadnoj Evropi, razlika u veroispovesti ima toliku težinu da pred njom u potpunosti uzmiče osećaj jedinstva na osnovu jezičke pripadnosti. Otud oštre podele u jednom te istom plemenu: starija potiče još iz vremena rascepa katoličke crkve na zapadnu i istočnu, mlađa iz XV veka usled prodora islama.*⁹

Kad je Srbija u pitanju, Bos se prevashodno oslanja na delo Feliksa Kanica. Dosta prostora posvećuje šumskom bogatstvu Srbije.

*Pre jednog veka srpske šume spadale su u najgušće šume u čitavoj Evropi; cela zemlja bila je jedna velika šuma. Tada, u vreme turske vladavine, šume su bile prirodno uporište u koje se povlačilo hrišćansko stanovništvo, prepuštajući gradove i nizine osvajačima.*¹⁰

Što se ostalih grana privrede tiče, autor navodi „rudarstvo, proizvodnju oružja i više puta pominjanu rakiju šljivovicu“.¹¹ Rudnici su tokom

---

8 *Ibid*, 146.

9 Pieter Roelof Bos, *De landen en volken der geheele Aarde. Handboek voor land- en volkenkunde* (Groningen: J. B. Wolters, 1885), 115.

10 *Ibid*, 130.

11 *Ibid*, 133.

turske vladavine bili potpuno zapušteni, a od sticanja nezavisnosti većim delom su prodati stranim kompanijama, što autor konstatuje sa žaljenjem.

Od gradova Bos posvećuje prostor Kragujevcu kao nekadašnjoj prestonici, zatim Ćupriji, Šapcu, koji se naziva „malim Parizom“, pa Smederevu i Požarevcu, a najviše Beogradu, koji je u to vreme imao 30.000 stanovnika.

*Srbi nastoje da što je moguće više uklone tragove svemu što podseća na Turke. Beograd je zato danas skoro u potpunosti zapadnjački grad.*¹²

Karakterne crte stanovništva date su delom kroz uzgredne primedbe. Govoreći o privredi, Bos navodi da Srbi nisu skloni fizičkom radu van poljoprivrede, tako da je privreda nerazvijena, a zanatstvo mahom prepušteno drugim etničkim grupacijama. Nešto dalje možemo pročitati da se Srbi zajedno sa Crnogorcima smatraju predodređenim da budu spasioци ostalih južnih Slovena od turskog tj. austrijskog ropstva.

Što se suprotnog smera interesovanja tiče, značajnu ulogu u popularisanju Holandije kod srpskog čitalaštva odigrala je putopisna knjiga *Holandska* italijanskog novinara i publiciste Edmonda de Amiċisa. Zahvaljujući velikom, subvencionisanom tiražu, ova knjiga dospela je u skoro sva srpska domaćinstva, o čemu svedoči opaska dr Ariusa van Tinhovena, holandskog ratnog hirurga i upravnika Hirurškog odeljenja Valjevske bolnice u Prvom svetskom ratu:

*I opet nas je slučajnost dovela u kontakt s jednim srpskim oficirima koji je odmah počeo da se raspituje za Holandiju, kao da je tamo odrastao. Jer naša zemlja je ovde veoma popularna. Zahvaljujući knjizi poznatog italijanskog pisca Amiċisa, koja spada u onih dvanaest stranih knjiga koje se godišnje prevode uz finansijsku podršku srpske države i jeftino dele među narodom. Zato ovde stalno možete čuti kako se govori o Holandiji, o Amsterdamu i Hagu. Ćim nas sretnu, oni počnu o tome. A mnogi Srbi koji su studirali u inostranstvu – lekari, oficiri itd. – podstaknuti Amiċisovom knjigom, napravili su izlet kroz našu zemlju.*¹³

3. Ekonomski interesi

Otvaranje Istoċnog pitanja nisu svi videli kao pretnju. Preduzetnici i trgovci videli su u tome šansu za širenje svojih ekonomskih interesa. Neke od studija iz druge polovine devetnaestog i prvih godina dvadesetog veka upravo su namenjene upoznavanju javnog mnjenja s ekonomskim potencijalima novonastalih država.

¹² *Ibid*, 132.

¹³ Jelica Novaković-Lopušina, *Srbi i jugoistoċna Evropa u nizozemskim izvorima*, 312.

Emil De Borhhrave

Emil de Borhhrave, 1883.

Baron Emil de Borhhrave (Emile de Borchgrave, 1837 – 1917) predstavlja zanimljivost već samim tim što je prvi i jedini Flamanac među diplomatama koji je u XIX veku pisao o Srbiji. To se lako da objasniti činjenicom da je mlada belgijska država bila frankofona i da su Flamanci, s izuzetkom plemstva i predstavnika grupnog kapitala, bili u podređenom društvenom položaju. Baron de Borhhrave je kao izdanak stare hentske plemićke porodice imao pristupa u više krugove, ali se kao i većina njegovih sunarodnika, uključujući čak i srednju klasu, zvanično koristio francuskim jezikom. Tako i u svojoj studiji *Srbija* iz 1883, koju je napisao nakon što je pet godina (1879 – 1884) bio diplomatski predstavnik Belgije u Beogradu.

Još je 1856, za vreme kneza Aleksandra Karađorđevića, belgijski ministar Blondel boravio u Beogradu kako bi ispitao mogućnost otvaranja belgijskog konzulata.¹⁴ I Obrenovići kasnije pokazuju interesovanja za saradnju. Krajem sedamdesetih godina XIX veka u Srbiji su svoje diplomatske predstavnike imale: Austrougarska, Italija, Turska, Francuska, Rumunija, Grčka, Nemačka, Velika Britanija, Rusija, Sjedinjene Američke Države, Bugarska i Belgija. Kralj Milan je u jednom razgovoru sa De Borhhraveom izjavio da Belgija predstavlja uzor na koji Srbija može samo da se ugleda. De Borhhrave sa svoje strane ovako vidi razloge za otvaranje belgijskog diplomatskog predstavništva u Beogradu:

---

14 Vidi Ljubodrag P. Ristić, „Belgijski opunomoćeni ministar Blondel u Beogradu (1856)“, *Istorijski časopis*, Vol. 38 (1991), 261–288.

Otvarajući mesto u Beogradu, kraljevska vlada je ne samo dala dokaz simpatije prema narodu čija sudbina pokazuje podudarnosti¹⁵ s belgijskim; ona se pre svega rukovodila mišlju da nađe povoljno tržište za naše proizvode.¹⁶

Time je pre svega mislio na izgradnju železnice, eksploataciju rudnika i obuku oficirskog kadra. Njegova studija, nastala posle obilaska Srbije 1882, ima za cilj da ukratko upozna belgijsko ministarstvo s geografskim položajem, prirodnim resursima, društvenim uređenjem i državnim institucijama Srbije. A sve to u cilju bolje informisanosti belgijske vlade pri donošenju eventualne odluke o investicijama, jer „naši trgovinski rivali pokazuju manje bojazni ili se manje daju omesti zastarelim predrasudama. Austrijanci, Mađari, Nemci, Englezi, Švajcarci, Francuzi, pa čak i Amerikanci istražuju Srbiju, novu zemlju, otvorenu za sve mogućnosti, poput njive spremne za plodonosne radove.“¹⁷

Uticao jačanja diplomatskih i privrednih veza s Belgijom ogleda se i na polju kulture: prvi prevod s nizozemskog jezika na srpski objavljen je 1886. U pitanju je roman *Tverdica* čuvenog flamanskog romansijera i prosvetitelja Hendrika Konsjansa (Hendrik Conscience, 1812–1883).

4. Romantičarski ideali

Romantičarska osećanja, zanos i oduševljenje nacionalnom svešću i narodnim stvaralaštvom prisutna su u Nizozemlju kod pojedinaca, kao što smo videli iz primera Nikolasa van Kampena. Takvih entuzijasta bilo je više.

Žana Merkus (1875–1876)

Godine 1875. u Nevesinju je buknuo ustanak koji je izazvao najpre Srpsko-turski, a zatim i Rusko-turski rat. Zanimljivo je da je zapaženu ulogu u Hercegovačkom ustanku i njegovom finansiranju odigrala jedna Holandanka, Žana Merkus (Jeanne/Jennie Merkus, 1839–1897), koju su Srbi od milošte prozvali srpskom Jovankom Orleankom. Iako poreklom iz prebogate porodice guvernera Istočne Indije (kako se tada nazivala Indonezija), Merkusova je sav svoj imetak posvetila romantičarskim idealima. Potpomagala je pariske komunare, hrišćanske hodočasnike u Palestini i hercegovačke ustanike. Njih ne samo finansijski, već i kao borac i inspira-

15 O paraleli između Srbije i Belgije, s posebnim osvrtom na pitanje nacionalizma, pisao je kasnije Karl Kaucki u svojoj studiji *Serbien und Belgien in der Geschichte*, objavljenoj u Stutgartu 1917.

16 Emile de Borchgrave, *La Serbie administrative, économique & commerciale* (Bruxelles/Belgrade, 1883), 6.

17 *Ibid.*

Žana Merkus

tor. Evo kako *Arnemske novine* (*Arnhemsche Courant*) od 31. decembra 1875, ne bez ironije, prenose vest o njenom dolasku u Hercegovinu:

Iz Dubrovnika stiže vest da je veoma bogata i neobična mlada dama, gospođica Merkus, tamo kupila mazgu na kojoj je pošla za Hercegovinu. Tamo su je primili uz vojne počasti. Trupe su bile postavljene u bojni poredak s puškama na gotovs. Sedeći postrance na mazgi, gospođica Merkus je prošla pokraj postrojenih vojnika i delila je novčanice na levo i na desno. Posle smotre otišla je u jednu kolibu da se odmori na gomili sena. Obećala je da će se ubrzo obračunati s Turskom, što je po njoj značilo da će isterati Turke iz Evrope. Kad joj je skrenuta pažnja da to neće ići tako lako, odgovorila je: 'Trebaće najviše tri meseca; uskoro će to biti gotova stvar. Ja sam Jovanka Orleanka; posedujem njene moći.' Gospođici Merkus je trideset godina iako ona tvrdi da ima samo 25. Sa sobom uvek nosi holandsku zastavu koju drži iza sebe na svom magarcu.¹⁸

Nažalost, kao i većina idealista, umrla je osiromašena i zaboravljena. Da citiramo komentar iz holandskih novina: *Que diable allait-elle faire dans cette galère!* („Šta je kog đavola tražila u tom osinjem gnezdu“).¹⁹ Obimnu i naučno potkovanu biografiju Žane Merkus objavili su 2014. Rene Gremo i Vim van den Bos.²⁰

18 „Fransche berigten“, *Arnhemsche courant*. Arnhem, 31-12-1875. Geraadpleegd op Delpher op 09-01-2023, <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB08:000086688:mpeg21:p004>

19 „BINNENLAND. Amsterdam, 26 Augustus.“ *De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad*. 's-Hertogenbosch, 28-08-1876, 1. Geraadpleegd op Delpher op 09-01-2023, <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010984802:mpeg21:p001>

20 René Gremaux & Wim van den Bosch, *Mystica met kromzwaard: het opzienbarende leven van Jenny Merkus* (Delft: Eburon, 2014).

Kristijan Šuler tot Persem, 1849.

Kristijan Lodevejk Šuler tot Persem (Christiaan Lodewijk Schüller tot Peursum, 1813–1860) rođen je u uglednoj holandskoj porodici. Studirao je književnost i prava, a titulu doktora pravnih nauka stekao je 1838. Bio je zaposlen u državnoj službi kao pravobranilac. Slavu je, međutim, stekao svojim književnim, književnoistorijskim i prevodilačkim radovima. Prevodio je švedsku i dansku književnost, a takođe je i autor prvog nizozemskog prevoda Servantesovog *Don Kihota*.

Osim navedenim jezicima, Šuler je nesumnjivo vladao i srpskim, makar i pasivno, što možemo zaključiti ne samo iz vernosti prevoda već i iz podnaslova uz prevod pet srpskih narodnih pesama koje je 1849, nepunih deset godina posle objavljivanja Vukove zbirke, objavio u *Almanahu za lepo i dobro*. U podnaslovu, naime, stoji: „Prepevano sa srpskog originala u istom metru“.²¹ U pitanju su sledeće lirske narodne pesme: „Srpska devojka“ (*De Servische maagd*), „Pritužba na polje“ (*Klagde tegen het veld*), „Binjiš i dolama“ (*De binsch en het dolama*), „Majka, seja i ljuba“ (*Moeder, zuster en liefste*) i „Tuda majka“ (*Een vreemde moeder*). Na kraju njegovog priloga nalaze se četiri napomene u kojima autor daje objašnjenja uz neke reči i simbole za koje pretpostavlja da su nepoznati čitaocima. Radi se, pre svega, o nepoznatim realijama kao što su binjiš, dolama i čardak.

Da recepcija ovih prevoda nije bila isključivo pozitivna saznajemo iz nekrologa koji je povodom Šulerove smrti napisao član Društva za nizozemsku književnost, J. J. D. Nepveu (J. J. D. Nepveu), i koji je objavljen u „Izveštaju sa godišnje generalne skupštine Društva za nizozemsku književnost u Lejdenu“:

On je takođe preveo sa srpskog nekoliko vrlo originalnih stvari, koliko se sećam, u jednom od brojeva Almanaha za lepo i dobro; međutim, njega niko nije ohrabrio da nastavi tim putem; šta više, jedan od aristarha Mlade Holandije uputio mu je dosta prezrivu primedbu, mislim u Vodiču.²² 'Čovek mora da bude Srbin da bi voleo pesme kao što su te'. Da je neki od aristarha poznao srpski jezik i da je pokušao da prevodi sa tog jezika, ta ocena bi bila drugačija.²³

Hendrik Volfgang van der Mej, 1885.

Najznačajniji doprinos popularizaciji srpske narodne književnosti u Nizozemlju dao je slavista i slovenofil Hendrik Volfgang van der Mej

21 Christiaan Schüller tot Peursum, „Servische volksliederen“, *Almanak voor het schoone en goede* (Amsterdam: G. J. A. Beijerinck, 1849), 15.

22 U pitanju je jedan od najpoznatijih književnih časopisa u Nizozemlju: *De Gids*.

23 J. J. D. Nepveu u: *Handelingen der Jaarlijksche Algemeene Vergadering van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde in Leiden* (Leiden: E. J. Brill, 1860), 392.

Prevod narodne pesme „Srpska devojka“ Šulera
tot Persema iz 1849.

(Hendrik Wolfgang van der Meij, 1842–1914). Zahvaljujući probuđenom interesovanju za slovenske književnosti, u poznatom časopisu *Nederland* objavljen je njegov esej o srpskom narodnom stvaralaštvu pod nazivom *Srpski ep*.²⁴ Član redakcije časopisa bio je u to vreme Fric Smit Klejne (Frits Smit Kleine, 1845–1931), koji se kasnije i sam okušao u prevodenju *Balkanske carice*.²⁵ Nikole I Petrovića, doduše preko nemačkog prevoda. O Van der Mejovom eseju veoma se pohvalno izrazio poznati holandski književni kritičar i pisac Konrad Busken Huet (Conrad Busken Huet, 1826 – 1886) koji je bio najzaslužniji za promociju ruske književnosti.²⁶ Još jedan od Van der Mejovih kolega i poznanika koji se zainteresovao za jugoistočnu Evropu i za slovensku, pre svega rusku književnost, bio je poznati romansijer Marselus Emants (Marcellus Emants, 1848–1923).²⁷ Očigledno da je autor

24 Hendrik Wolfgang van der Meij, „Het Servische epos“, *Nederland* (Amsterdam: J. C. Lohm, 1885), 25–34.

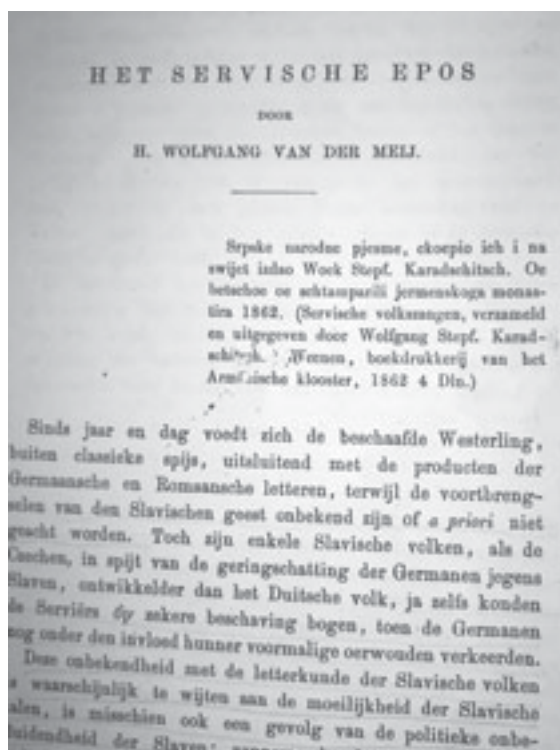
25 Frits Smit Kleine, *De Balkan-Keizerin, Historisch drama in drie bedrijven van Z. K. H. Nicolaas I, Vorst van Montenegro* (Amsterdam, 1902).

26 Conrad Busken Huet, „Nieuwe Russische letteren“, *Litterarische fantasirn en kritieken. Deel 23* (Haarlem: H.D. Tjeenk Willink, z.j.), 47.

27 Emants, značajni predstavnik holandskog naturalizma, bio je pre svega fasciniran orijentalnim osobenostima Bosne i Hercegovine koju je proputovao 1901. Vidi:

Hendrik Wolfgang van der Meij

Jelica Novaković-Lopušina, *Srbi i jugoistočna Evropa u nizozemskim izvorima*, 153–155; Jelica Novaković-Lopušina, „Tussen balkanisme en oriëntalisme: Emants over Bosnië en Herzegovina“, *Werkwinkel*. Poznan, No. 3 (2008), 31–44. <http://ifa.amu.edu.pl/werkwinkel/pdfs/werkwinkel3/04-novakovic-k.pdf>

svojom kompetentnošću i entuzijazmom uticao na širok krug holandske inteligencije s kraja prošlog i s početka XX veka.

Srpski ep mnogo je više od čisto književne kritike. Veoma nadahnutim, na mahove proročkim stilom, autor analizira stanje evropskog duha, njegovu učmalost i izveštačenost, i veliča vitalnost zapostavljene i nepriznate slovenske kulture. Ta zapostavljenost, kako veruje autor, vuče korene iz nepoznavanja slovenskih jezika, a nepriznatost iz političke beznačajnosti Slovena. Međutim, oslobodilački pokreti na jugoistoku Evrope najavili su politički preokret i širenje panslavističke ideje čiji je praktični cilj bio da se zaustavi širenje pangermanizma na istok. Na čelu tog sveslovenskog pokreta, koji treba da bude krunisan slovenskom državom, autor vidi „agilnu Srbiju” i „hrabru Crnu Goru”.²⁸

Osvrćući se na istorijat slovensko-germanskog antagonizma, autor se vraća na vreme najezde Turaka, kada je reterska Evropa ostavila Slovene na milost i nemilost turskom jarmu.²⁹ Na čelu konzervativne falange nalazila se i tada Nemačka s Austrijom kao svojom isturenom postavom. Odluke Berlinskog kongresa pokazale su da se u tom pogledu ništa nije promenilo. Ovaj antagonizam izvirao je, po Van der Meju, i iz karakterne nekompatibilnosti Slovena i Germana. Na veoma zanimljiv način on sučeljava idejni svet i životna načela jednih i drugih.

*Sloveni i Germani razlikuju se po tolikom mnoštvu pitanja da, čak i kad bi se mogla izbeći neprijateljska konfrontacija, ne bi moglo biti govora o sjedinjenju ovih dveju rasa tokom prvih nekoliko vekova. Kod Slovena na površinu izbija komunizam, a kod Germana individualizam. Sloveni su – po Čehu Palackom – miroljubivi poput starih Grka, ali Germani, opsednuti jedino politikom okupacije i nasilja ratoborni su poput starih Rimljana. Sloveni vole slobodu, Germani strpljivo podnose najveću tiraniju. Kod Slovena dominira osećaj za zajednicu, kod Germana za državu.*³⁰

Van der Mej zatim umiruje čitaoca da eventualni poraz nemačke kulture u takvom sudaru ne bi predstavljao razlog da se strahuje za evropsku civilizaciju.

*Nemačka kultura sa svojim haosom od ‘dužnosti’, transcendentalne poezije i pesimističke filozofije ne predstavlja poslednju reč iskustva i nauke. Za visoku vrednost slobode srce Nemaca još uvek slabo kuca, čak slabije nego ikad. Iz tih razloga je evropska omladina, ukoliko poseduje ideale, prebacila te ideale na Istok: tamo živi omladina puna žara i snage.*³¹

28 Hendrik Wolfgang van der Meij, „Het Servische epos“, *Nederland* (Amsterdam: J. C. Lohm, 1885), 27.

29 *Ibid*, 31.

30 *Ibid*, 33.

31 *Ibid*, 34.

Bez obzira da li se taj žar idealizma crpeo iz socijaldemokratije tj. komunizma ili iz pravoslavlja, autor ga je smatrao daleko privlačnijim od učmalosti građanskog života na Zapadu.

5 Zaključak

Nakon početnog oklevanja, pre svega u političkim krugovima, zbog otvaranja Istočnog pitanja, nastaje uzlet u interesovanju i vrednovanju Srbije i slovenstva uopšte. Proisteklo iz opšteg uzleta nacionalnih osećanja i oslobodilačkih stremljenja u devetnaestom veku, to blagonaklono zanimanje naglo se završava početkom dvadesetog veka, tačnije Majskim prevratom koji je uzrokovao prvi u nizu prekida diplomatskih odnosa sa Kraljevinom Holandijom a time i naglo slabljenje tek uspostavljenih ekonomskih i kulturnih veza.

Bibliografija

- , „DUITSCHLAND en aangrenzende Ryken“, *Oprechte Haarlemse courant* (Haarlem, 30–04–1805), str. 1. <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010083791:mpeg21:p001>
- , Czerny Georges. MENGELINGEN“, *Feuille politique du département de l'Issel-supérieur = Staatskundig dagblad van het departement van den Boven-IJssel* (Arnhem, 19–03–1812), str. 4. <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010459275:mpeg21:p004>
- , „HONGARYE. SEMLIN, den 11 October“, *Journal du département de la Frise = Dagblad van het departement Vriesland*, (Leeuwarden, 14–11–1813), 4. <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010579835:mpeg21:p004>
- , „Fransche berigten.“ *Amhemsche courant* (Arnhem, 31–12–1875). <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB08:000086688:mpeg21:p004>
- , „BINNENLAND. Amsterdam, 26 Augustus.“ (*De Tijd: godsdienstig-staatskundig dagblad*. ‘s-Hertogenbosch, 28–08–1876), 1. <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010984802:mpeg21:p001>
- Амичис, Едмондо де, Холандска (Београд: Српска књижевна задруга, 1904).
- Borchgrave, Emile de, *La Serbie administrative, économique & commerciale* (Bruxelles/Belgrade, 1883).
- Bos, Pieter Roelof, *De landen en volken der geheele Aarde. Handboek voor land- en volkenkunde* (Groningen: J. B. Wolters, 1885).
- Busken Huet, Conrad, „Nieuwe Russische letteren“, *Litterarische fantasiën en kritieken. Deel 23* (Haarlem: H.D. Tjeenk Willink, z.j.), 44–61.
- Daehne van Varick, August von, *Bijdrage tot de Geschiedenis der Oostersche Kwestie* (Utrecht: J. Greven, 1869).
- Gremaux, René & Wim van den Bosch, *Mystica met kromzwaard: het opzienbarende leven van Jenny Merkus* (Delft: Eburon, 2014).

- Kampen, Nicolaas van, *Aan de Nederlanders bij den kampstrijd der Grieken* (s-Gravenhage-Amsterdam: Van Cleef, 1827).
- Kautzky, Karl, *Serbien und Belgien in der Geschichte* (Stuttgart: Dietz, 1917).
- Конџанс, Хендрик, *Тордуца* (Београд: Државна књигопечатња, 1868).
- Meij, Hendrik Wolfgang van der, „Het Servische epos“, *Nederland* (Amsterdam: J. C. Lohn, 1885), 25–34.
- Nepveu, J. J. D., „In memoriam“, *Handelingen der Jaarlyksche Algemeene Vergadering van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde in Leiden* (Leiden: E. J. Brill, 1860), 392.
- Novaković-Lopušina, Jelica, *Srbi i jugoistočna Evropa u nizozemskim izvorima do 1918* (Beograd: Revision, 1999).
- Novaković-Lopušina, Jelica, „Tussen balkanisme en oriëntalisme: Emants over Bosnië en Herzegovina“, *Werkwinkel*. Poznan, No. 3 (2008), 31–44. <http://ifa.amu.edu.pl/werkwinkel/pdfs/werkwinkel3/04-novakovic-k.pdf>
- Ristić, Ljubodrag P., „Belgijski opunomoćeni ministar Blondel u Beogradu (1856)“, *Istorijski časopis*, Vol. 38 (1991), 261–288.
- Schüller tot Peursum, Christiaan, „Servische volksliederen“, *Almanak voor het schoone en goede* (Amsterdam: G. J. A. Beijerinck, 1849), 15–22.
- Smit Kleine, Frits, *De Balkan-Keizerin, Historisch drama in drie bedrijven van Z. K. H. Nicolaas I, Vorst van Montenegro* (Amsterdam, 1902).

Jelica Novaković-Lopušina,

Faculty of Philology of the University of Belgrade

Cultural Transfer Low Countries – Serbia in the nineteenth century

Abstract: The early nineteenth century was no less turbulent for the Low Countries than for the Balkans. Thanks to Napoleon's defeat, on the one hand, and the decline of the Ottoman Empire, on the other, new political entities emerged: the United Kingdom of the Netherlands and the Principality of Serbia. After some initial hesitation, especially in Dutch political circles, due to fears of Russia's expansion, interest in the historical, ethnological and cultural characteristics of the Balkans, but also in Serbia's economic potential, gradually increased. The establishment of the Kingdom of Belgium (1839) gave an impulse to diplomatic and economic relations as well. This rising interest was carried by educated individuals: historians, Slavists, diplomats and romantic idealists.

Keywords: imagology, Eastern Question, Serbia, the Netherlands, Belgium, cultural transfer